

Rozwałka, Andrzej

Konferencja o miastach Lubelszczyzny

Archeologia Polski Środkowowschodniej 10, 369-372

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Rozwałka

Konferencja o miastach Lubelszczyzny

Wiele starych miast i zespołów architektonicznych urzeka nas swym pięknem. Warto zastanowić się nad źródłami tego zjawiska zwłaszcza dziś, kiedy nowa zabudowa jest krytykowana za brak indywidualnego wyrazu i często nie stwarza środowiska życia, odpowiadającego potrzebom i aspiracjom ludności.

Wacław Ostrowski¹

W dniach 6-7 grudnia 2007 roku odbyła się na UMCS konferencja naukowa *Miasta Lubelszczyzny w średniowieczu i okresie wczesnonowożytnym. Problemy i perspektywy badawcze*. Jej organizatorami były trzy jednostki naukowe Wydziału Humanistycznego naszego Uniwersytetu: Zakład Nauk Wspierających Archeologię Instytutu Archeologii oraz Zakłady Historii Polski Średniowiecznej i Historii Gospodarczej Instytutu Historii.

W 2007 roku, zgodnie z tradycją, przypadała 690-ta rocznica lokacji miasta Lublina. Był to dobry czas by dokonać podsumowania badań nad naszym miastem i innymi ośrodkami miejskimi Regionu. Od kilkunastu lat trwa niezwykle dynamiczny proces przyrostu źródeł archeologicznych z terenów miast Lubelszczyzny. Niestety nowe wyniki badań nie znajdują właściwego odzwierciedlenia w obiegu naukowym i społecznym. Leszek Kajzer – autor pierwszego w dziejach polskiej archeologii podręcznika archeologii historycznej parafrazując słynne powiedzenie Konrada Jażdżewskiego, że przyszłość archeologii leży w bagnie, stwierdził, że znaczna część przyszłości polskiej archeologii historycznej leży w badaniach miejskich. Zasoby źródeł archeologicznych na tere-

nach takich stanowisk obejmują zazwyczaj całą tabelę periodyzacji w archeologii – od czasów pradziejowych po współczesność, w dziedzinie zaś metodyki i metodologii tych badań archeologia skupia w sobie niezwykle bogate spektrum teorii i pól współdziałania z potencjalnie najszerszą dla tej dziedziny nauki gamą innych nauk, zarówno tych wspierających, jak i pomocniczych².

Trzeba na wstępie podkreślić, że była to pierwsza w historii badań nad ośrodkami miejskimi Lubelszczyzny konferencja, która dokonała podsumowania wyników prac archeologicznych całego okresu średniowiecza i wczesnych czasów nowożytnych. Dotychczasowe naukowe próby konstatacji ustaleń archeologicznych odbywały się tylko na łamach publikacji dotyczących najwcześniejszego etapu urbanizacji Lubelszczyzny³ lub wchodziły w skład mo-

² L. Kajzer, *Wstęp do archeologii historycznej*. Łódź 1996 (s. 177).

³ I. Kutylowska, *Rozwój Lublina w VI-XIV wieku na tle urbanizacji międzyrzecza środkowej Wisły i Bugu*. Lublin 1990; tejże, *Miasta Lubelszczyzny przed układem w Krewie (stan badań)*. W: *Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej*, red. C. Buśko i in. Wrocław-Praga 2002, s. 165-175; A. Rozwałka, R. Niedźwiadek, M. Stasiak, *Lublin wczesnośredniowieczny. Studium rozwoju przestrzennego*. Warszawa 2006; A. Rozwałka, *Średniowieczny Lublin i Lubelszczyzna w świetle badań ostatnich 10 lat*. W: *60 lat archeologii w UMCS. Podsumowanie ostatniego dziesięciolecia*, red. J. Gurba, J. Libera. Lublin 2007, s. 111-117.

¹ W. Ostrowski, *Wprowadzenie do historii budowy miast. Ludzie i środowisko*. Warszawa 1996, s. 14. Wacław Ostrowski (1907-1990) – wybitny znawca dziejów budowy miast, urbanistyki i ekologii, zawarł tę refleksję w rozdziale o znamienym tytule *Potrzeba znajomości historii* (s. 14).

nografii historycznych poszczególnych ośrodków miejskich⁴. Bieżące informacje w postaci krótkich notek lub sprawozdań można była znaleźć w wydawanych przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie *Wiadomościach Konserwatorskich Województwa Lubelskiego* i roczniku Instytutu Archeologii UMCS *Archeologii Polski Środkowowschodniej*⁵. Poza tym publikacje prezentujące najważniejsze odkrycia archeologiczne na stanowiskach miejskich spotkać można było w wydawnictwach popularnonaukowych, niestety o ograniczonym obiegu społecznym⁶.

Wobec powyższej sytuacji celowa stała się potrzeba zintegrowania wysiłków środowiska badaczy miast i stworzenie pola wymiany poglądów i dysku-

sji, nie tylko na temat stanu rozpoznania lubelskich ośrodków miejskich, ale również perspektyw badawczych.

Mimo wyraźnego piętna archeologicznego celem organizatorów była prezentacja dziejów naszych miast z wielu perspektyw badawczych i skupienie wokół tematu przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych – archeologów, historyków, urbanistów, geografów, antropologów kultury i konserwatorów zabytków. Po raz pierwszy w dziejach badań nad Lubelszczyzną dokonano tak wszechstronnej konstatacji wyników badań. Nie sposób tu scharakteryzować choćby pokrótce niezwykle interesujących referatów. Wystąpienia można by uporządkować skupiając je w czterech zasadniczych grupach:

1. syntetyczne spojrzenie na proces urbanizacji Lubelszczyzny przez pryzmat źródeł pisanych, ikonograficznych i kartograficznych (prof. Ryszard Szczygieł, *Rozwój sieci miejskiej Lubelszczyzny do końca XVI wieku*; prof. Elżbieta Przesmycka, *Przeobrażenia planów urbanistycznych miast Lubelszczyzny*; dr Paweł Jusiak, *Geografia lokacji miast rodziny Firlejów w XVI wieku*), a także całościowe ujęcie badań i ochrony historycznych zespołów miejskich (dr inż. arch. Halina Landecka, *Badania ośrodków miejskich na terenie województwa lubelskiego w planach i działalności Urzędu Ochrony Zabytków*);
2. kwestie związane z metodologią i metodyką badania miast, stosowanymi przez różne nauki i specjalności (dr Anna Zalewska, *Metodologiczne aspekty badań nad miastem*; dr Maciej Rajewski, *Miasto jako przedmiot antropologii kulturowej*; dr Kamil Nieścioruk, *Dawne plany jako materiały źródłowe do badań nad przeszłością miast*; mgr Włodzimierz Zieliński, *Sposoby ekspozycji panoram Lublina w najstarszej ikonografii miast*; dr hab. Andrzej Rozwałka, *Archeologiczne badania miast – wybrane problemy metodyki badań na przykładzie Lublina i innych miast Lubelszczyzny*);
3. naturalne i kulturowe uwarunkowania powstawania i rozwoju przestrzennego miast (dr hab. Wanda Kozak-Zychman, *Obraz zasiedlenia Lubelszczyzny we wczesnym średniowieczu w świetle badań antropologicznych*; dr Jan Reder, *Wpływ zmian hydrograficznych i geomorfologicznych na rozwój osadnictwa na Lubelszczyźnie w średniowieczu i czasach nowożytnych*; dr Jolanta Rodzoś, *Geograficzne podstawy tożsamości kulturowej współczesnego Lublina*; dr Ewa Skowronek, *Zmiany krajobrazu kulturowego Lubelszczyzny w średniowieczu i czasach nowożytnych na przykładzie Roztocza*; dr Dagmara Kociuba, *Naturalne uwarunkowania przemian*

⁴ W ostatnich latach ukazały się m.in.: J. Gurba, *Okolice Bychawy w świetle archeologii*. W: *Dzieje Bychawy*, red. R. Szczygieł. Bychawa-Lublin 1994, s. 11-21; S. Gołub, J. Gurba, *Archeologia o początkach Chełma*. W: *Chełm i Chełmskie w dziejach*, red. R. Szczygieł. Chełm 1996, s. 13-25; R. Niedźwiadek, A. Rozwałka, *Osadnictwo Kocka w pradziejach i średniowieczu*. W: *Studia z dziejów Kocka*, red. R. Szczygieł. Lublin, s. 9-32; A. Rozwałka, *Radzyń i okolice w pradziejach, średniowieczu i okresie nowożytnym w świetle źródeł archeologicznych*. *Wschodni Rocznik Humanistyczny* 1: 2004, s. 19-34; J. Gurba, R. Szczygieł, *Okolice Hrubieszowa w średniowieczu*. W: *Dzieje Hrubieszowa*, red. R. Szczygieł. Hrubieszów 2006, s. 71-85.

⁵ Do czasu Konferencji ukazało się osiem tomów „Wiadomości Konserwatorskich”, a w każdym z nich *Sprawozdanie z działalności w zakresie ochrony zabytków archeologicznych na terenie woj. lubelskiego*, zawierające krótkie notki z badań poszczególnych rodzajów stanowisk, w tym i miejskich. W „Archeologii Polski Środkowowschodniej” (APŚ) warto zwrócić uwagę, poza bieżącymi sprawozdaniami z wycinkowych badań miast, na publikacje sumujące wieloletnie nadzory i badania archeologiczne w Wąwolnicy – zob. I. Kutylowska, *Średniowieczne miasto Wąwolnica w świetle źródeł archeologicznych i pisanych*. APŚ 7: 2005, s. 253-258.

⁶ Na uwagę zasługuje tu przede wszystkim seria wydawnicza Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie *Skarby z Przeszłości*, a w nich m.in.: w tomie 2 (2000) – I. Kutylowska, *Miasto, zamek i sanktuarium na Wzgórzu Kościelnym w Wąwolnicy*, s. 55-68 i M. Supryn, *Miasta i zamki – Kazimierz Dolny i Janowiec*; w tomie 4 (2002) – S. Gołub, *Podziemne górnictwo kredowe w Chełmie*, s. 85-94, I. Kutylowska, *Nieznana Brama Lubelska obwodu obronnego miasta Chełma*, s. 95-104, Ł. Rejniewicz, *Chełm – Plac Łuczkowski. Badania archeologiczne Ratusza i Kamienicy W. Węglińskiego*, s. 105-118; w tomie 6 (2004) – E. Mitrus, *Początki kościoła św. Michała w Lublinie*, s. 53-80, A. Hunicz, *W cieniu muru obronnego*, s. 81-94, M. Matyaszewski, *Co kryją historyczne ulice Lublina – wybrane rezultaty nadzorów archeologicznych w 2003 r.*, s. 95-106, D. Włodarczyk, *Relikty cmentarza przy kościele św. Krzyża w Lublinie*, s. 131-140 i W. Kozak-Zychman, *Dawni mieszkańcy Lublina i okolic. Stan i potrzeby badań antropologicznych*, s. 141-149; w tomie 8 (2006) – A. Stachyra, *Czasy Jagiellonów i okres staropolski na Polesiu*, s. 135-152.

przestrzennych Lublina w średniowieczu i czasach nowożytnych);

4. proces przemian przestrzeni miejskiej w średniowieczu i wczesnej nowożytności na przykładach wybranych miast Lubelszczyzny (dr hab. Irena Kutylowska i mgr Agnieszka Stachyra, *Proces przemian przestrzeni miejskiej w średniowiecznej Wąwolnicy*; dr hab. Stanisława Hoczyk-Siwkova, *Początki średniowiecznego Szczepieszyna w świetle badań archeologicznych*; mgr Marek Stasiak, *Kształtowanie się przestrzeni miejskiej Lublina w okresie średniowiecza i wczesnej nowożytności*; mgr Zbigniew Wichrowski, *Proces przemian przestrzeni miejskich Kraśnika i Urzędowa w średniowieczu*; mgr Prusicka-Kołcon, *Przemiany przestrzeni miejskiej Hrubieszowa w średniowieczu i czasach nowożytnych*; mgr Tomasz Dzieńkowski i mgr Stanisław Gołub, *Proces przemian przestrzeni miejskiej w średniowieczu Chełma*; mgr Elżbieta Sobczuk, *Proces przemian przestrzennych Krasnegostawu od średniowiecza do czasów nowożytnych*; dr Katarzyna Pisarek-Małyśzek i mgr Paweł Lis, *Rozwój przestrzeni miejskiej Kazimierza Dolnego w średniowieczu na podstawie źródeł archeologicznych*; mgr Rafał Niedźwiadek, *Proces kształtowania się przestrzeni miejskiej Końskowoli*).

Wygłoszone referaty archeologiczne uświadomiły przede wszystkim, że w sytuacji lawinowego niemalże przyrostu źródeł archeologicznych, istnieje potrzeba uporządkowania tych zasobów. Stworzenie *Mapy Archeologicznej Lublina, Chełma, Kraśnika czy Krasnegostawu* wraz z katalogiem jest postulatem chwili. Prezentowane podsumowania badawcze ukazały zróżnicowany stopień dokumentacji i analizy pozyskanych źródeł. Sytuacja ta skłania, w ślad za wyrażoną wcześniej uwagą Danuty Jaskanis, do refleksji, że stworzenie jednolitego systemu rejestracji punktów badawczych w obszarach miejskich pozwoli nie tylko na pełne wykorzystanie informacji o historii organizmu miejskiego, ale także da podstawy do tworzenia założeń planów zagospodarowania przestrzennego oraz kształtowania polityki konserwatorskiej⁷. Jest to kwestia o kapitalnym znaczeniu, bowiem plan zagospodarowania staje się po akceptacji rady miasta aktem prawnym, który może ratować również dziedzictwo archeologiczne.

⁷ D. Jaskanis, *Wybrane aspekty archeologicznej dokumentacji z badań miejscowości zurbanizowanych*. Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna 36 (1989-1990): 1993, s. 100.

Wystąpienia archeologiczne udowodniły ponadto, i jest to jednoznacznie optymistyczny aspekt, odchodzenia od prezentacji tylko spektakularnych odkryć a podejmowanie głębszych studiów przemian i rozwoju przestrzennego organizmu miejskiego na tle uwarunkowań przyrodniczych i kulturowych. Jest to istotne, bowiem struktura przestrzenna miasta stanowi o nierozzerwalnym związku z przeszłością, ale także rzutuje też na przyszłość⁸.

Obradom towarzyszyła ożywiona dyskusja, która unaoczniała nie tylko znaczny w ostatnich latach postęp badawczy, ale również autentyczne zainteresowanie społeczne najstarszymi etapami dziejów miast naszego regionu. W tym kontekście dziwi fakt nikłego zainteresowania wojewódzkich i lokalnych władz państwowych i samorządowych problematyką przeszłości własnych ośrodków miejskich, zarówno w sferze materialnego i organizacyjnego wsparcia inicjatywy środowiska naukowego, jak i obecności w samych obradach⁹. Jest to sytuacja niepokojąca, gdyż takie spotkania nie tylko tworzą podstawy do rekonstrukcji procesów historycznych, ale tworzą również perspektywę budowy tożsamości obywatelskiej i mogą w istotnym, pragmatycznym wymiarze dopomóc w tworzeniu planów zagospodarowania przestrzennego, a w konsekwencji rozpoznania substancji zabytkowej, sposobów jej ochrony, jak również promocji turystycznej. W perspektywie ponadlokalnej winniśmy zdawać sobie sprawę, że odzyskawszy należne historycznie i kulturowo miejsce w Europie dobitniej powinniśmy również uwypuklać dzieje naszych miast, tak mocno związanych przecież z europejskimi procesami urbanizacyjnymi. Adekwatna do tej kwestii jest opinia wybitnego badacza sztuki i architektury profesora Andrzeja Tomaszewskiego, który zauważył, że *Historyczne miasto stanowi kluczowy problem tożsamości europejskiego krajobrazu kulturowego. [...] Przez ponad dwa tysiąclecia dziejów Europy tożsamość kulturowa naszego kontynentu, odróżniająca nas od innych obszarów kulturowych, jest przede wszystkim tożsamością miejską. [...] W polityce kulturalnej europejskich organizacji (Unia Europejska, Rada Europy, OBWE, europejski program UNESCO), rządów naszych państw, regionów, samorządów lokalnych, głównym celem winien stać się strategiczny program rewaloryzacji historycznych miast, jako program polityczny, mający*

⁸ L. Benevolo, *Miasto w dziejach Europy*. Warszawa 1995, s. 9.

⁹ Zaproszenia od organizatorów otrzymały władze i samorządy wszystkich ośrodków miejskich Lubelszczyzny. Na obradach pojawili się jedynie wysłannicy władz miejskich Urzędowa i Końskowoli.

na celu ochronę i wzmocnienie poczucia europejskiej tożsamości kulturowej, zarówno tej regionalnej jak i powszechnej, budowany na pojęciu wspólnego europejskiego dziedzictwa kultury¹⁰.

Dynamiczny rozwój inwestycji budowlanych, również na terenach historycznych miast, a w ślad za tym

znaczny wzrost potrzeb badawczych jest ciężką próbą nie tylko dla środowiska archeologicznego parającego się problematyką miejską, ale również sprawdzianem obywatelskich postaw władz, samorządów i społeczności miejskich.

*Dr hab. prof. UMCS Andrzej Rozwalka
Instytut Archeologii UMCS w Lublinie
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
a.rozwalka@interia.pl*

¹⁰ A. Tomaszewski, *Zadanie i szanse historycznych miast w XXI wieku*. W: *Badania archeologiczne starych miast Warmii i Mazur a problemy ich rewaloryzacji*. Materiały z konferencji, Wykno 12-14.XI.1997 r. [red. J. Wysocki, J. Michalski]. Nidzica 1998, s. 10.